

Секція 24. Економіка, організація і управління підприємствами.

БОНДАРЕНКО СВІТЛАНА АНАТОЛІЇВНА

*к.е.н., докторант, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України
м. Одеса, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ВИНОРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Виноградарство і виноробство є одними із стратегічних галузей АПК України, які забезпечують виробництво і споживання винограду і винопродукції, значні надходження в державний бюджет. Однак в останні роки в їх розвитку спостерігається ряд негативних тенденцій. Насамперед це стосується виноградарства як базової галузі виноградарсько - виноробного комплексу. Негативні зміни характеризуються деградацією розсадництва, недостатнім і повільним відтворення виноградних плантацій, значним розкорчовуванням існуючих виноградних площ, недостатнім розповсюдженням нових високопродуктивних сортів і клонів, відставанням технологій вирощування винограду, скороченням його валових зборів і реалізації у свіжому вигляді. Незадовільними залишаються матеріально-технічна база галузі, впровадження інновацій, фінансове і кредитне забезпечення. Потребує адаптації до ринкових умов господарювання інфраструктура виноградарства. Галузь має потребу у розвитку та збереженні наявних обсягів виробництва.

Суттєвими особливостями виноробних підприємств є те, що виноробна галузь є однією з найбільш консервативних, тому якісні зміни в галузі завжди носять комплексний характер, торкаючись усіх аспектів: нормативно-правових, юридичних, технологічних, комерційних, організаційних тощо. Інтеграційні процеси, в які втягується Україна, неминуче виливаються стресами для виноробства. Найскладнішим є гармонізація українського законодавства до європейського, доробка ряду

принципових питань.

Особливість функціонування виноробної галузі полягає у тісному зв'язку із виноградарством, процесами інтеграції у вертикалі «виноградар-винороб-дистрибутор (торгова мережа)» і необхідністю контролю з боку держави (впорядкування земельних проблем, контроль за процесами вертикальної галузевої інтеграції, регулювання конкуренції на кожному з щавлів цієї вертикалі). Тому на розвиток виноробних підприємств значний вплив має державне регулювання, що носить в Україні, як показує практика, лише дозвільно-регульований та податково-контрольний характер. Такий державний менеджмент, який можна охарактеризувати як безсистемний і суперечливий, не дає змоги коригувати незбалансованість ринків винограду, виноматеріалів і вина одночасно.

Для виноробної галузі України ситуація різко змінилася вже у 2014 році після втрати Криму. Розглянемо стан виноробної галузі у Одеській області (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних показників розвитку виноробної галузі в Україні і Одеській області за 2008-2014 рр. [1, 2]

Показники	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Площа виноградників, тис га, в Україні	71,0	71,0	67,6	69,0	67,9	67,1	44,2
Площа виноградників, тис га, в Одеській області / % до показника по Україні	55,1/ 77,6	40,3/ 56,8	30,2/ 44,7	30,3/ 43,9	28,0/ 41,2	29,4/ 43,8	29,1/ 65,8
Урожайність, ц/га, в Україні	50,9	66,0	60,3	75,6	67,2	85,8	98,6
Урожайність, ц/га, в Одеській області	51,1/ 100,4	68,0/ 103,1	62,5/ 103,6	77,9/ 103,1	72,9/ 108,5	90,1/ 105,0	95,8/ 97,2
Валовий збір винограду, тис. тонн, в Україні	415,2	468,7	407,9	521,8	456,0	575,4	435,6
Валовий збір винограду, тис. тонн, в Одеській області	154,1/ 37,1	206,2/ 44,0	175,0/ 42,9	229,1/ 43,9	212,3/ 46,6	256,0/ 44,6	263,4/ 60,5
Виробництво виноматеріалів, млн. дал, в Україні	26,6	31,1	30,7	25,1	23,0	28,3	15,1
Виробництво виноматеріалів, млн. дал, в Одеській області	8,1/ 30,5	13,8/ 44,4	13,5/ 44,0	8,9/ 35,5	9,8/ 42,6	12,6/ 4,5	9,1/ 60,3

На Одеську область тепер припадає 65,8% від загальної площі виноградників України, 60,5% від валового збору винограду, 60,3% від виробництва виноматеріалів, тоді, як до цього – близько 40%. Як показує аналіз, урожайність завжди була вища в Одеській області (лише у 2014 році стала нижча від загальнонаціональної на 2,8%).

На даний час в Україні спостерігається процес зменшення обсягу виробництва виноматеріалів (на 50% у 2014 році у порівнянні з 2009 роком) і вина (на 80% у 2014 році у порівнянні з 2009 роком) внаслідок несприятливих погодних умов та зменшення площ насаджень виноградної лози. Так, обсяг насаджень у 2013 р. зменшився на 101 тис. га по відношенню до 1990 р., при цьому площа винограднику у плодоносному віці зменшилась у 2013 р. по відношенню до 1990 року на 86 тис га. Відповідно – й виробництво виноробної продукції. Якщо динаміка показників збирання та переробки винограду, виготовлення виноматеріалів є нестабільною, то обсяги виробництва виноградного вина взагалі характеризуються чіткою тенденцією до скорочення.

Лише за останні три роки виробництво виноградних вин знизилося на 60,82 %, досягнувши обсягу виробництва 2001 р. Найвищий темп падіння виробництва було зафіксовано у 2011 р. Тоді загальний обсяг виготовленої виноробної продукції знизився на 42,58 %. У подальші роки ця тенденція продовжилася (у 2013 р. падіння виробництва становило 7,26 %, а у 2012 – 26,43 % порівняно з відповідними періодами у минулому) [1]. За даними Державної служби статистики України, за 6 місяців 2015 року, було вироблено на 10 % більше ігристих вин, ніж за аналогічний період 2014 року [1]. Материкові підприємства скористалися нішею, що утворилася за відсутності кримських виробників.

Продукція виноробних підприємств є високоеластичною, тому нестабільність і явища кризового характеру на макрорівні безпосередньо впливають на діяльність виноробної галузі. Для прикладу розглянемо

основні техніко-економічні показники ПрАТ «Болградський виноробний завод» за 2012-2014 роки, які зведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка основних техніко-економічних показників діяльності ПрАТ «Болградський виноробний завод» за 2012-2014 рр.

Показники	Значення показника			Абсолютне відхилення (+,-)		Приріст %	
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2013/2012	2014/2013	2013/2012	2014/2013
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	9285	23399	29464	+14114	+6065	+152,00	+25,92
Валовий: прибуток (збиток), тис. грн.	(2625)	580	(3460)	+3205	-4040	+177,90	-696,55
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	11910	22819	32924	+10909	+10105	+91,59	+44,28
Фінансовий результат від операційної діяльності: збиток, тис. грн.	(5717)	(6231)	(9850)	-514	-3619	-9,00	-58,08
Чистий фінансовий результат: збиток, тис. грн.	(12861)	(6248)	(9861)	+6613	-3613	+51,42	-57,83
Середньорічна вартість основних засобів, тис.грн.	6350	3611	4887	-2739	+1276	-43,13	+35,34
Рентабельність підприємства, %	-202,54	-173,03	-201,78	+29,51	-28,75	+14,57	-16,62
Фондовіддача, грн.	1,46	6,48	6,03	+5,02	-0,45	+343,84	-6,94
Фондомісткість, грн.	0,68	0,15	0,17	-0,53	+0,02	-77,94	+13,33
Середньоблікова чисельність персоналу, чол.	121	138	188	+18	+50	+14,05	+36,23
Фондоозброєність, тис.грн./ особу	52,48	26,17	25,99	-26,31	-0,18	-50,13	-0,69

Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) протягом 2012-2014 років зростає майже втричі. Проте цей приріст відбувався нерівномірно, а якщо урахувати рівень інфляції, то у 2014 році

– приріст склав 25,92%. Проте динаміка є позитивною. Між тим, дані про обсяг реалізації не в повній мірі відображають реальну динаміку виробництва, оскільки у досліджуваний період суттєво змінились ціни на продукцію. У натуральному виразі приріст продукції був повільнішим і склав протягом 2012-2014 років 60%, тоді як у грошовому виразі – 94,6%. Це зростання відбувалося нерівномірно, склавши протягом 2013 року 13,7%, протягом 2014 – 40,7%. Тенденція зміни значення показників собівартості реалізованої продукції відповідає зміні значень показників реалізованої продукції. Від зміни цього основного показника залежать і багато інших техніко-економічних показників. У 2013 році у порівнянні з 2012-м роком приріст собівартості був майже вдвічі, а у 2014 році – ще на 44,28%, тобто мала місце позитивна тенденція збільшення виробничих витрат на одиницю продукції. Собівартість зростала випереджаючими темпами, тоді як обсяг реалізації збільшився в 2,5 рази у 2013 році і на 26% у 2014 році. Це можна пояснити загальним подорожанням винограду та виноматеріалів, який, як ми зазначали вище, прийшовся на цей рік.

Відповідно, у 2012 році співвідношення собівартості до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) становило близько 128%, 97,5% у 2013 році, та у 112% у 2014 році.

Протягом досліджуваного періоду валовий прибуток зростав не рівномірно, склавши -2625 тис. грн у 2012 році, 580 тис. грн у 2013 році (+178%) та -3460 тис. грн у 2014 році (-696,55%). Як вже зазначалося, у цьому році збільшилися виробничі витрати підприємства у зв'язку зі зростанням цін на сировину.

Рентабельність підприємства має від'ємне значення, оскільки діяльність є збитковою. Середньорічна вартість основних засобів протягом 2012-2014 років зменшилась на 43,13% у 2013 році, проте вже у 2014 році зросла на 35,34%. У 2013 році вартість ОЗ впала на 2739 тис. грн. за рахунок списання частини застарілого обладнання. У 2014 році основні

засоби зросли на 1276 тис. грн. за рахунок їх переоцінки.

Зростання виробництва за стабільної вартості основних фондів можливе лише за умови підвищення виробничого навантаження на них. Так, коефіцієнт змінності на підприємстві зріс з 1,26 у 2012 році до 1,53 у 2013 і 1,62 у 2014 році, тобто на 28,5%. Зросла і ефективність використання обладнання. Наприклад, цикл бродіння шампанського в акрофорах суттєво зменшився за рахунок використання нових біотехнологій та прискорення біохімічних процесів.

Такий підхід дозволяє інтенсифікувати виробництво, не виходячи за межі старої виробничої бази. З одного боку, це дозволяє скоротити частку витрат на амортизацію обладнання, оптимізувати прибуток і показники фондомісткості, фондovіддачі та фондоозброєності. З іншого, призводить до посиленого зносу обладнання, частіших простоїв на ремонт, вимагає прийому на роботу додаткових робітників-наладчиків.

Оскільки основні засоби підприємства використовуються дуже інтенсивно, фондovіддача, відповідно, є високою і продовжує зростати. Якщо у 2012 році вона становила 1,46 грн, то вже у 2013 році зросла до 6,48 грн, або на 343,84%. Зростання відбувалося не рівномірно: зменшення показника на 6,94% відбулося у 2014 році. Окрім інтенсивності використання обладнання, значний вплив на показник фондovіддачі справив чинник подорожання продукції.

Відповідно, протягом досліджуваного періоду фондомісткість на підприємстві швидко зменшувалась, впавши з 68 коп/грн. до 17 коп/грн.

Фондоозброєність демонструвала негативну динаміку, впавши 52,48 тис. грн. на робітника у 2012 році до 26,17 тис. грн. у 2013 та 25,99 тис. грн. у 2014 році. Падіння за три роки становило 50,47%, у тому числі у 2013 році – на 50,13%, у 2014 – на 0,69%. Така динаміка свідчить про зростання інтенсивності використання обладнання, що позитивно вплинуло на показники фондомісткості та фондovіддачі.

Як бачимо, фондоддача на підприємстві досягає дуже високих показників, а фондомісткість і фондоозброєність мінімальних. Це дуже вигідно з точки зору сьогодення, однак зменшує резерв використання виробничих можливостей на майбутнє. Зі збереженням високих темпів зростання на підприємстві і у виноробній галузі загалом, винзавод може дуже швидко прийти в ситуацію, коли більше не зможе нарощувати виробництво. Слід зазначити, що вже сьогодні обмеженість виробничої бази значним чином спричинена недостатністю місця для нового обладнання та робітників. Підприємство знаходиться ще у радянських приміщеннях, чия вартість у складі основних фондів оцінена номінально. А побудувати нові цехи в сучасних умовах дуже дорого. Якщо виноробне обладнання окуповує себе дуже швидко, то з будівлями цей процес розтягнеться на роки. Тож для того, щоб втримати свої позиції на ринку, що демонструє стабільну тенденцію до зростання, ПрАТ «Болградський виноробний завод» вже зараз має залучати інвестиції в подальший розвиток виробничої бази, а також інтенсивніше використовувати свої нематеріальні активи, інтелектуальний капітал, насамперед – персонал.

Окрім основних техніко-економічних показників діяльності підприємства слід взяти до уваги питання матеріального забезпечення робітників – загальний фонд заробітної плати та середньорічну зарплату протягом досліджуваного періоду. Ці показники дозволять зробити висновок про ступінь зацікавленості робітників підприємства та причини плинності персоналу. Отже, приріст фонду оплати праці був меншим, ніж приріст обсягу реалізації і частка витрат на зарплату у структурі собівартості впала.

Як відомо, на заводі використовуються сезонні працівники переважно низької кваліфікації з відповідним рівнем оплати. Зі зростанням виробництва їхня питома вага збільшувалася. Якщо порівняти по роках співвідношення кількості працюючих на кінець року і середньооблікову

кількість працюючих, то виявиться, що у 2012 році частка постійних працівників складала 88%, у 2013 – 84%, а у 2014 – вже 80%.

Незадоволеність значної частини робітників умовами праці призводить до високого обороту по звільненню, і, відповідно, до простоїв робочих місць. Не підлягає сумніву, що багато працівників за таких умов розглядають свою роботу як тимчасову, не прагнуть професійного зростання, працюють не на повну силу. У той же час, політика створення робочих місць на підприємстві є недосконалою, через що зростання продуктивності праці у грошовому вимірі було мінімальним, а у натуральному – майже не відбувалося.

Вочевидь, керівництво підприємства не вважає ці проблеми нагальними. В цілому ПрАТ «Болградський виноробний завод» працює стабільно, нарощуючи обсяг виробництва, хоча й з від'ємною рентабельністю. Проте прибуток та інші показники діяльності заводу могли бути вищими, якби краще мотивувати робітників та провести оптимізацію окремих підрозділів. Слід зазначити, що виробничі потужності підприємства є обмеженими, а тому з часом гостро стане питання про інтенсифікацію виробництва та використання ефективних методик в управлінні.

Такі закономірності є характерними для більшості виноробних підприємств Одеського регіону.

Література:

1. Державна служба статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Сайт Головного управління статистики в Одеській області [Ел. рес.]. – Режим доступу : <http://od.ukrstat.gov.ua/>